

Adalék Vitnyédy István könyvtárának kiépüléséhez: Vitnyédy István levele Dömötöri Györgyhöz.* A Vitnyédy István után hátramaradt két legfontosabb és legértékesebb forráscsoport az ügyvéd leveleskönyve,¹ illetve könyveinek jegyzéke jelenti.² A két dokumentumnak az együttes vizsgálata segíthet a soproni ügyvéd műveltségét jobban megérteni. A levelezéssel kapcsolatos alaposabb kutatásokkal pedig talán arra is választ kaphatunk, hogy hogyan sikerült egy magyarországi köznemesnek egy európai léptékkel számolva is hatalmas könyvtárat felépítenie.

A tanulmánynak alapul szolgáló levél szerzőjét felesleges bemutatni, hiszen a korszak kutatói számára jól ismert Vitnyédy István személye. Nem mellesleg több életrajza is a rendelkezésünkre áll,³ az utóbbi időszak kutatásai pedig új nézőpontok alapján számos adalékkal egészítették ki a soproni ügyvéd biográfiáját.⁴ Ezért úgy gondolom, érdemesebb röviden a címzetre kitérni, akinek modern életrajza eddig nem készült, pedig az utóbbi időkből végzett kutatások rendre rámutattak, milyen fontos szerepet is játszott a magyarországi evangélikus egyház történetében.

Dömötöri György feltehetőleg Vas vármegyei származású volt. Középszintű tanulmányait pedig a soproni evangélikus gimnáziumban végezte.⁵ Valószínűleg ebben az időszakban figyelt rá fel Vitnyédy István, aki pártfogásába vette, tanulmányait pedig finanszírozni kezdte. Ennek köszönhetően 1662-ben a Würtembergi Fejedelemség területén található Tübingeni Egyetemen folytatta tanulmányait. Itt egy bizonyos Schwarz professzor kezei alatt pallérozódott, akivel maga Vitnyédy István is levelezett.⁶ A jelek szerint nagyon kiegyensúlyozott volt a kapcsolata patrónusával. Az 1660-es években Vitnyédy István őt bízta meg, hogy járja be a Német-római Birodalom evangélikus fejedel-

* A tanulmányban foglalt eredmények az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő NTP-NFTÖ-22 kódjelű, a Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíja keretében kapott anyagi támogatásból valósult meg.

¹ Vitnyédy István leveleskönyve MTAK K83. Ebből a legjelentősebb kiadást készítette FABÓ András, *Vitnyédy István levelei 1652–1664, Adalékul a XVII. század politikai s erkölcstörténetéhez, I–II*, Pest, 1871.

² Vitnyédy István könyvtárának jegyzéke, MNL OL E 211 Lymbus III. series 29 t. KtF II. 7. Kiadva: *Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535–1721*, hrg. Tibor Grüll, Katalin Kehvéházi, József László Kovács, István Monok, Péter Ötvös, Katalin G. Szende, Szeged, Scriptum, 1994 (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 18/1), 303–317. Nemrég a könyvtára több darabja is előkerült. Lásd. VARGA Bernadett, *Három kötet Vitnyédy István elveszett könyvtárából = Magyar Könyvszemle*, 132(2016), 81–88.

³ PAYR Sándor, *Muzsaji Wittnyédy István = Protestáns Szemle*, 17(1905), 8–9–10, I, 64–112; II, 507–525; III, 576–591; HÖRK József, *Muzsaji Vitnyédy István = Századok*, 41(1907), 4–5–6, I, 289–320; II, 400–414; III, 502–517.

⁴ Vitnyédy István kapcsolataira ld. NAGY Levente, *Néhány adat Wittnyédy István erdélyi kapcsolataihoz = Századok*, 133(1999), 6, 1217–1246; SÁRKÖZI Gergely, *Álhírek és valóság, II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata és Mednyánszky Jónás tevékenysége Vitnyédy István leveleinek tükrében = Szerencsének elegyes forgása, II. Rákóczi György és kora*, szerk. Kármán Gábor, Szabó András Péter, Bp., L'Harmattan, 2009, 325–342; KÁROLYI Bálint, *Vitnyédy István kapcsolati hálózata, Egy kutatási terület lehetőségei = Soproni Szemle*, 73(2019), 4, 359–370. – Műveltségére: KOVÁCS József László, *Vitnyédy István műveltsége (Munkavázlat) = Kardok és kulcsok, A Jelentkezünk különszáma*, Szombathely, 1990, 28–36; SÁRKÖZI Gergely, *Vitnyédy István és az evangélikus oktatásügy = Credo- evangélikus folyóirat*, 12(2006), 1–2, 316; KÁROLYI Bálint, *Adalékok egy soproni ügyvéd műveltségéhez, Vitnyédy István és könyvtára = Magyar Könyvszemle*, 136(2020), 183–202.

⁵ RMNY IV. 600.

⁶ SÁRKÖZY 2006, i. m. 7.

meinek udvarait, hogy az újonnan létrehozandó Eperjesi Kollégium számára támogatást szerezzen.⁷ Ezt követően hazatért és 1668-tól az új intézményben kezdett el tanítani. Elismertségét mutatja, hogy a felső-magyarországi evangélikus nemesúr, Petrőczy (II.) István fiai közül a jól tanuló Imre mellé ajánlották preceptornak.⁸ A Wesselényi-féle rendi szervezkedést követően ismeretlen helyre távozott, azonban a gyász évtizede után, 1684-től ismét az intézmény oktatója lett. Tanári elfoglaltsága mellett érdemes kiemelni alkotói tevékenységét is. 1663-ban elkészült az ifjabb Vitnyédy Istvánt gyászoló munkájával, amibe a Tübingeni Egyetem hallgatóinak művei kerültek bele.⁹ De hasonló kötetet készített Zrínyi Miklós halálának emlékére,¹⁰ ahogy 1670-ben is egy újabb gyűjteményes könyvvel emlékezett meg egykori pártfogójáról.¹¹

A tanulmányunk alapjául szolgáló levél a kutatás jelenlegi állása alapján az utolsó missilis, amit Vitnyédy a külföldön tartózkodó alumnusának küldött 1663 nyarán. Tartalmát tekintve változatos témákat taglal. Az első téma egy másik Vitnyédy alumnusra, Fabricius Jánosra vonatkozik. Vitnyédy Dömötörinek egy korábbi leveléből értesült, hogy az ifjú Fabricius elvégezte az egyetemet Tübingenben, azonban ahelyett, hogy a megbeszéltek szerint Jénába ment volna tovább, Strasbourgba utazott.¹² Ez meglehetősen bosszantotta Vitnyédyt, aki – némileg talán jogosan – úgy érezte, hogy az pártfogoltjai átverték őt, és feleslegesen szórják a pénzét. Ebből is látszik, hogy bár Vitnyédy István viszonylag tehetőes köznemes volt, azért az anyagiak terén ő sem volt mindig a legjobb helyzetben. Vélhetőleg ebben közrejátszott az is, hogy 1663-ban már zajlott a háború Magyarországon, amiből ő is kivette a részét, nem kevés anyagi hozzájárulással.¹³

A levél második része egy családi viszály lenyomata. Mint ismert, Vitnyédy István legidősebb fia, János, több német egyetemen tanulhatott apja gondoskodásának köszönhetően. Azonban az apa és fia viszonya már korábban megromlott, aminek a háttérében a gyermek kicsapongó élete állt.¹⁴ Ennek ékes lenyomata több Dömötöri Györgyhöz írott levél, amiben már nem egyszer kemény szavakkal neheztelt tékozló fiára. Ezen írásból azonban az látszik, hogy Vitnyédy János próbálkozott a hazájától távoli helyen is beilleszkedni. Legalábbis apja úgy értesült, hogy fia házasságra készül, illetve talán a birodalmi seregbe is szeretne beállni.¹⁵

⁷ KÓNYA Péter, *Az arisztokrácia és a nemesség szerepe az eperjesi kollégium alapításában = Műveltség és társadalmi szerepek, Arisztokraták Magyarországon és Európában*, szerk. Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint, Debrecen, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai, 2014 (Speculum Historiae Debreceniense, 18), 361–372, itt: 365–366.

⁸ *Petkó Zsigmond id. Petrőczy Istvánnak, Eperjes, 1669. július 6.* = S. SÁRDI Margit, *Három főrangú ifjú az Eperjesi Kollégiumban (1667–1670) = Magyar Pedagógia*, 91(1991), 3–4, 231–242, itt: 236.

⁹ RMNY IV. 3136.

¹⁰ RMNY IV. 3259.

¹¹ RMNY IV. 3636.

¹² Fabricius János igen hosszú tanulmányutat tudhatott magának. Magyarországon is több iskolában megfordult, majd a német területeken Tübingenben, Jénában és Wittenbergben is tanult. SÁRKÖZY 2006, i. m. 7–8.

¹³ KÁROLYI Bálint, *Egy gazdálkodó soproni nemes, Vitnyédy István gazdasági tevékenysége 1647–1670 közötti levelezése alapján = Agrártörténelmi Szemle*, 63(2022), 1–4, 145–164.

¹⁴ BIRÓ Péter, *Vitnyédy János francia verse 1663-ból = Irodalomtörténelmi Közlemények*, 90(1986), 759–765, itt: 748. Újabbán: KÁROLYI Bálint, *Kiegészítések a muzsaji Vitnyédy család 17. századi leszármazásához = Soproni Szemle*, 76(2022), 3, 277–288.

¹⁵ Vitnyédy János valóban német szolgálatban állt, és a jelek szerint harcolt is a török ellen. Későbbi sorsa is hasonlóan viharosan alakult. Vö.: KÁROLYI 2022, i. m.

A levél végén a láthatóan elégedetlen Vitnyédy István még megjegyzi, hogy az akkor szintén Tübingenben tartózkodó Lósy Odor János támogatását is megszüntette. Legalábbis felhívja Dömötöri figyelmét, hogy jelezze egy bizonyos Schwartz úr számára – aki minden bizonnyal azonos az egyetemen oktató doktor Schwarzcal –, hogy ne, vagy csak saját felelősségére finanszírozza tovább a másik tanulót, mivel Vitnyédy nem szándékozott tovább fizetni engedetlen alumnusa számláit. Itt mindenképpen megjegyzendő, hogy Lósy helyzete eltérő volt Dömötöriéhez képest. Alapvetően ugyan a soproni ügyvéd az ő tanulmányait is finanszírozta, de fő feladata, mint preceptor, Vitnyédy János felügyelete lett volna, ami a jelek szerint némileg félrecsúszott.¹⁶

Ezzel el is érkezünk a levélnek azon szakaszához, ami munkánk tulajdonképpeni témáját jelenti. A 'post scriptum' részben ugyanis Vitnyédy István utasításokat ad legmegbízhatóbb patronáltjának, hogy bizonyos könyveket szerezzen be számára. Vitnyédy a jelek szerint az eredeti levél mellé egy katalógust vagy könyvlistát is mellékel, amiből Dömötörinek tájékozódnia kellett, hogy melyek is a kiszemelt kötetek. Sajnos a katalógust nem másolták be, a leveleskönyvben külön említést nem találtam róla, és az eredeti levél sem áll rendelkezésünkre. Azonban némi kiinduló pontot így is adott levélírónk arról, hogy milyen kötetekre lenne szüksége.

A rövidke kis utóirat alapján három könyvet lehet azonosítani, amire Vitnyédynek éppen aktuálisan szüksége volt. A legkönnyebb talán az utolsónak említett kötet azonosítása, mivel ebben az esetben a címének egy részletét is ismerjük. A „*Consilia bellica*” bejegyzés mögött, úgy gondolom, két könyv rejtőzhet. Az egyik Simeonis Valder *Consilia bellica contra Turcas* című könyve, ami Vitnyédy István könyvtárjegyzékében a 140. tétellel azonosítható.¹⁷ A másik lehetőség pedig a 191. tétel, ami Leon Rauser *Cosillia Bellica contra turcam et Orationes* című munkája lehetett.¹⁸ Mind a két könyv alapvetően a török elleni háborúról szól. A levélben feltüntetett munka ennél pontosabb azonosítása nem lehetséges. Ugyanakkor úgy vélem, hogy a kiküldött, de mára elveszett katalógusban mind a két mű szerepelhetett. Ugyanis Rauser műve valójában szinte teljesen megegyezett Simeonis könyvével, csupán egy „Oratiókat” tartalmazó kiegészítéssel élt a szerző. Csábító tehát a gondolat, hogy a post scriptumnak a „Oratiók” részét Rauser művével azonosítsam. Természetesen ez nem lehet ilyen egyszerű, mivel adódik más lehetőség is az „Oratiók” megfejtésére, hiszen Vitnyédy könyvtárban találunk más olyan könyveket is, amelyeknek a címében szerepel ez a szó. Ezek többsége azonban ókori auktorok újra kiadott beszédei vagy pedig teológiai témájú művek. Mégis talán a történeti kontextus az, ami estünkben talán egy kicsit Rauser műve felé billenti a mérlegnyelvét. Hiszen a levél keletkezésének idején Magyarországon éppen zajlott a háború, amiből, ahogy láthatuk, Vitnyédy is alaposan kivette a részét, hiszen saját pénzén még egy kisebb sereget is kiállított.¹⁹

Az „Epistolák” esetében már nehezebb dolgunk van. Amennyiben feltételezzük, hogy Dömötöri Györgynek sikerült beszereznie valamennyi könyvet, akkor a könyvtárjegyzék csupán felületes segítséget nyújt az azonosításban. Jelenlegi ismereteink szerint ugyanis csupán egyetlen egy olyan bejegyzést ismerünk, ami a mű címében utal az episztolajellegre. Ez pedig a 138. tétel, ami egy német nyelvű könyv. Az „*Epistel oder Sendschreiben Martin Zeillern Erster und Anderer Theil*” úgy vélem, még akár megegyezhet vele, hiszen itt egy többrészes műről van szó, ami akár egyezhet is az „Epistolák” alatt rejtőző könyvvel/könyvekkel.²⁰ Mivel azonban Vitnyédy nem részletezte pontosan, milyen könyvek érdeklik, nem lehetünk teljesen biztosak a mű kilétében. Hiszen bár könyvjegyzéke

¹⁶ SÁRKÖZY 2006, i. m. 6–7.

¹⁷ *Lesestoffe in Westungarn I*, 306.

¹⁸ *Lesestoffe in Westungarn I*, 308.

¹⁹ CZIGÁNY István, *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom hadseregébe 1600–1700*, Bp., Balassi, 2004, 93.

²⁰ *Lesestoffe in Westungarn I*, 306.

több bejegyzésében nem szerepel az „Epistol” megnevezés, attól még tartalmazhat olyan tételket, ami alapvetően ebben a műfajban íródott.

Ezek alapján úgy gondolom, hogy a Vitnyédy István műveltségével és könyvtárával kapcsolatos kutatás egy újabb apró részlettel gazdagodott. Az itt közölt levél egy igazolása lehet annak a korábbi sejtésnek, hogy a soproni ügyvéd alumnusai segítségével is igyekezett könyvtárát bővíteni.²¹ Külön figyelemre méltó, hogy a levél alapján egy tudatos beszerzési stratégia állt a könyvtár kiépítése és folyamatos bővülése mögött.

A dolgozat alapjául szolgáló levél közzétételénél a betűhív átírási formát részesítettem előnyben. A rövidítéseket feloldottam és kurziváltam, ahol a szöveg indokolta, lábjegyzetek segítségével magyarázatokat fűztem.

Vitnyédy István levele Dömötöri Györgynek, Sopron, 1663. július 18.

MTAK K83 Pag. 1251–1253.

Vettem leveledet, értem, hogy Fabricius²² disputalt, úgy aztis Argentoratomba²³ kölltet menny Testalny, mint ha mas uttya nem volt volna, s ugy vesztegetny az pénzt. Bizony édes Baratom, nem olyan könnyő az penznek szerit tenny, az mint tj haszontalanul és szüksegh kivöl vesztegetetek az farsangolással, és méltan irom, hogy valoban abitaltok²⁴ az én joakaratommal, megh nem gondolvan ty köreletetek mennyi szüksegem vagyon én nekem, csak az *Szent Isten* tudgya hol szerzem az szüksegés kültsegét és ty ily bolondul vesztegetitek, hogy azért tudgyam hova erogaltad a pénzt az kit adtam, küld megh ratiodot, hova külttetted el, de nem ugy mint a töb pazarlo latrok szoktak cselekedny, hanem constientiose²⁵ ugy irjad, a mint erogaltad.²⁶ Csak nem lehetetlensegnek tartom, eteletek, italotok szallastok ingyen levén ennyi pénzt a mennyet adtam és küldtettem pazarlas nélkül erogalni hattatok. Bizony igen banom Doctor Wagner²⁷ Uram az én intenciom²⁸ ellen arra a nősző ebre²⁹ vesztegette a pénzt külömb bizodalommal remmittaltam³⁰ volt én az eő kegye/me kezehez aszt a pénzt, de a my megh lött az megh lött, ha többet küldek kezehez bar dispensallyion³¹ belöle. Igen mentettek leveletekben, hogy jól visely magat, de el titkoltatok előttem megh vert az szegeny Fabriciust, ha előb tudtam volna bizony nem külttettem volna rea Vagner Uram az én pénzemet megh verte az Ur *Isten* ötetis és megh jobban megh very, hogy engemet jó Apját eő tékozlo és pokolra valo fiu levén szidot és atkozot sokak előtt. El hihety azt én kevés értékemből ha a nyüvek meg eszikis bizony igen keveset participial elingedgyék megh azzal a' kit eddigh el

²¹ KÁROLYI 2020, i. m. 190.

²² Fabricius János (1635?–1675?), Vitnyédy István alumnusa.

²³ Strasbourg (Ma: Strasbourg, Franciaország) jelentős egyetemi város.

²⁴ Visszaéltek.

²⁵ Lelkiismeretesen.

²⁶ Kiadás.

²⁷ Wagner doktor tübingiai tanár.

²⁸ Akarat.

²⁹ Nősző ebre jelentése nőző kutyára, tehát itt Vitnyédy János (1644–1683) Vitnyédy István és Endresz Zsuzsanna legidősebb fia, akivel apjának viszonya eddigre elmérgesedett.

³⁰ Visszaküld.

³¹ Gazdálkodjon, sáfárkodjon.

pazarlot es viselleyen gondot magara. Csodalkozom, hogy az eb hazasagru gondolkodik, nem tudom azis micsoda bolond aky leányat neky akarja adny ha vagyon anny néki a ky hozza akar meny, hogy becsöletesb el elhessenek mind aszt cselekedgyje a mit akar én tölem az eb semmit ne varjon. Igen el mulatta idént, mert sokat tanult, latot, hallot, nagy Fejedelmy emberek szolgaltjaban és orszagos hadakban forgolodot sokat acquiralt³² a’ mivel élhessen, és így szükséges, hogy megh hazasodgyék. Ha ennyé mortificatiok³³ közöt jora nem applicallya³⁴ magat, my jot remelhet felöle aky leanyat neky akarja rontany. Ha leghalab tanulasanak jo indulattyat mutattya vala, lött vona én nekem megh gondom rea, de ugy bizony semmit szivesebben nem kívánok hallany, mint azt, hogy *Istenessen* megh holt, és az eö személyseben valo becselenségemnek az idegen nemzetek előtt vége lött. Az én lovaimnak semmy derekes hérét nem hallam ugy latom németnek küldettem, mert ha masnak küldettem volna legh alab köszönetet vettem, ha mas hasznat nem lattam volnais bar akor vegye el a jo Fejedelem,³⁵ a’ mikor többet ködök neky; ugy latom tiis igen keves hasznat vizitek az én liberatisagomnak³⁶ az lesz mint eleje mint utollja, akit ködek valaha többet neky ha most nalam vona tudnam hasznatveny neky. Köszöncsed Professor Uramiékét Schwartz Uramnak³⁷ mond szolgalmomat és kérjed Odornak³⁸ az én rovasomra ne adgyon pénzt, sokszor megh mondottam nem akarok érette fizetny eö *kegye/me* ugyan ottan ad neky és nekem köll megfizetnem, azutan egy atallyaban egy pénzt sem adok neky érette, s annyival inkab, hogy nem érdemly az költséget olyan szamarrul menván ky idegen orszagban, egész nemzetünk confusiojara.³⁹ A te Doctor Wagnered egy bétöt sem irna, my ide ky igen roszul vagyunk my véget adgya *Isten* az my nyavaljainknak eö *Szent* Fölsége tudos benne. Tanuly szorgalmatossan ne külcseid héjában ot kin az pénzt szolgálhas hazadnak. Ezek utan is.

Sopron 18. July 1663.

P.S. Ez includalt Cathalogus szerint, ha meg találhattya az könyvet, Oratiot és Epistolakat kérlek szerezd megh és mentöl hamaréb küld ala kiváltképpen aszta *Consilia bellica*.

KÁROLYI BÁLINT

³² Szerzett (javak).

³³ Halálozás/halál.

³⁴ Alkalmaz.

³⁵ III. Eberhard, württembergi fejedelem/herceg (ur. 1628–1674).

³⁶ Bőkezűség.

³⁷ Schwarz, tübingiai tanár. Vitnyédy még 1663 februárjában is rajta keresztül küldött pénzt alumnusainak. Vö.: *Vitnyédy István levele Schwarz tübingiai tanárnak*, közli: FABÓ 1871, i. m. II, 41–42.

³⁸ Lósy Odor János Vitnyédy István alumnusa és Vitnyédy János preceptor.

³⁹ Zűrzavar.